

เอ็นจอยอย่างไร ก็เป็นอย่างนั้น?: จิตวิเคราะห์กับฝ่ายชาย

ขณะเขียนบทความเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องเอ็นจอยเมนต์ (enjoyment) ขึ้นนี้ ผู้เขียนยังตั้งหน้าตั้งตารอที่จะกลับไปเล่นเกม *Football Manager* ภาคใหม่ที่กำลังติดงอมแงม และคิดถึงการอ่านหนังสือเกี่ยวกับเอ็นจอยเมนต์เล่มใหม่ ๆ ของนักคิดอย่าง Jacques Lacan, Slavoj Žižek หรือ Todd McGowan ซึ่งกิจกรรมทั้งหมดนี้ล้วนทำให้ผู้เขียน ‘เอ็นจอย’ แต่ก็ต้องยอมรับว่า การเล่นเกมหรือการอ่านหนังสือ (แล้วโพสต์ลงโซเชียลมีเดีย) ทำให้ผู้เขียนเอ็นจอยกว่าการเขียน (หรือก็คือการทำงาน) อย่างเทียบไม่ติด

คำถามมากมายจึงพุ่งพรูออกมา เอ็นจอยเมนต์ในแต่ละกิจกรรมเป็นแบบเดียวกันไหม? ถ้าไม่ แล้วเอ็นจอยเมนต์แต่ละแบบแตกต่างกันอย่างไร ทำงานอย่างไร หากมีสิ่งที่เรียกว่าเอ็นจอยเมนต์แบบสร้างสรรค์หรือมีผลิตภาพ (productive enjoyment) เช่นที่เกิดขึ้นขณะทำงาน แล้วเอ็นจอยเมนต์อื่น ๆ ที่เหลือย่อมไม่มีผลิตภาพ (unproductive enjoyment) ไร้ประโยชน์ หรือกระทั่งมีลักษณะลึกลับแนวคิดเรื่องอรรถประโยชน์นิยมเสียหมดเลยไหม

คำอธิบายของ Alfie Bown (2015; 2017) อาจช่วยถ่วงไขเรื่องเอ็นจอยเมนต์ให้กระจ่างขึ้น บทความนี้พยายามสำรวจเอ็นจอยเมนต์หลากรูปแบบที่แม้ต่างหรืออาจขัดแย้งกัน แต่ก็ทำงานสอดประสานกัน ทั้งยังเผยแสดงให้เห็นวิธีการทำงานของอุดมการณ์ทุนนิยม ซึ่งก่อร่างสร้างอัตวิสัยและซับซ้อนคติผ่านการจัดระเบียบความปรารถนา (desirevolution) และบงการเอ็นจอยเมนต์

ขวาก็คล้าย ซ้ายก็ลวง: การไม่รู้จักทึคและความเลื่อนไหลของเอ็นจอยเมนต์

บทความนี้ตั้งใจคงคำว่าเอ็นจอยเมนต์ไว้ในรูปศัพท์อังกฤษ เพราะคำแปลไทยที่มีอยู่ทั่วไป เช่น ความเพลิดเพลิน ความสนุกสนาน ความสำราญ ยังไม่อาจครอบคลุมความหมายทั้งหมดของเอ็นจอยเมนต์ตามแนวทางจิตวิเคราะห์สาย Jacques Lacan เอ็นจอยเมนต์ไม่ได้มีเพียงด้านที่สุขสมเท่านั้น แต่ยังมีแง่มุมของความเจ็บปวด การสูญเสีย หรือการทำลายตัวเองด้วย (อันที่จริงควรใช้รูปศัพท์ฝรั่งเศสว่า jouissance ด้วยซ้ำ)

เพื่อให้เข้าใจกระจ่างขึ้น นักจิตวิเคราะห์ที่เอียงซ้ายมักเปรียบเทียบเอ็นจอยเมนต์กับความพึงพอใจ (pleasure) คือ ขณะที่ความพึงพอใจเป็นการแสวงหาความสุข หลีกหนีความทุกข์ เป็นเรื่องของการได้มาและได้มีสิ่งที่ดีหรือเป็นประโยชน์กับตัวเราอย่างเป็นเหตุเป็นผล และอยู่ในระดับจิตสำนึกส่วนตัว เช่น การกินอาหารที่ดีหรือการออกกำลังกาย แต่เอ็นจอยเมนต์กลับมีลักษณะมาซิคลิสต์และไม่ค่อยจะดีกับตัวเรานัก ทั้งยังเป็นเรื่องล้นเกิน ไม่มีใครควบคุมหรือเอ็นจอยได้อย่างสงบสุข (สรวิศ ชัยนาม, 2565)

แม้จะตรงกันข้าม แต่ความพึงพอใจกับเอ็นจอยเมนต์ก็ทำงานเคียงคู่กัน มันล่อเราด้วยความพึงพอใจก่อนว่า หากทำอะไรบางอย่างก็จะเป็นผลดีกับเรา แล้วเอ็นจอยเมนต์ก็ซ่อนอยู่ใต้ความพึงพอใจอีกที หากไม่มีการล่อลวงจากความพึงพอใจก็จะไม่เกิดเอ็นจอยเมนต์ และหาก

ปราศจากเอ็นจอยเมนต์ที่ทั้งเสี่ยงและรบกวนสมดุลชีวิต ความพึงพอใจก็จะไม่น่าพึงพอใจเอาเสียเลย มนุษย์จึงยากจะออกจากความสัมพันธ์หรือละทิ้งสิ่งที่ยึดติดคลั่งคล้ำ แม้รู้ว่ามันไม่ดีต่อตน ตัวอย่างมีให้เห็นในชีวิตประจำวันมากมาย เช่น การกินบุฟเฟต์ที่จำกัดเวลา การกินอาหารอร่อย ซึ่งมักมีรสหวาน มัน เค็ม ก็เสี่ยงก่อให้เกิดโรค การซื้อหวยที่มีโอกาสถูกกินมากกว่าถูกรางวัล การมีเช็กลบแบบไม่ป้องกันที่เสี่ยงต่อโรคหรือการตั้งครรภ์ การลงทุนมีความเสี่ยง ฯลฯ ดังนั้น เอ็นจอยเมนต์จึงต้องพึงพิงกฎและข้อจำกัดอยู่เสมอ (แต่ “กฎก็มีไว้แหก” และการแหกกฎก็ให้ความรู้สึกเอ็นจอยอย่างบอกไม่ถูก) (The Matter, 2567; สรวิศ ชัยนาม, 2567)

เมื่อเราเห็นความสัมพันธ์ระหว่างเอ็นจอยเมนต์ ความพึงพอใจ และกฎหรือระเบียบแล้ว ก็จะเข้าใจได้ไม่ยากว่าเหตุใด Alfie Bown (2017) จึงอธิบายว่า ในระบบทุนนิยมปั่นปลาย รัฐและบริษัททุนทั้งหลายมีบทบาทในการสร้าง ควบคุม บงการ และจัดระเบียบความปรารถนา และเอ็นจอยเมนต์ของมนุษย์ให้สอดคล้องกับผลประโยชน์ของตน ผ่านเกม แอปพลิเคชัน รวมถึงเทคโนโลยีดิจิทัลและเสมือนจริง (VR)

ตัวอย่างเช่นเกมมือถือบางเกมที่ดูราวกับเป็นเกมถอดสมอง ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ เช่น *Candy Crush*, *Angry Birds* หรือ *Temple Run* แท้จริงแล้วกลับสร้างความรู้สึกติดค้างและต้องหาทางจ่ายคืนให้แรงงานและเจ้านายหลายเท่า ขณะที่บางเกมก็ปลูกฝังการมีผลิภาพหรือการคิดคำนวณอย่างมีเหตุมีผล ซึ่งเป็นคุณลักษณะของคนงานในอุดมคติ อีกทั้งยังจำลอง ‘ความสำเร็จ’ ที่เราไม่มีทางประสบพบเจอในชีวิตการทำงานจริง ตัวอย่างที่โดดเด่นคือเกม *Football Manager* ที่เปิดโอกาสให้ผู้เล่นทำงานในฝัน สวมบทบาทผู้จัดการทีมฟุตบอลที่ต้องใช้ทักษะและความรู้ รวมถึงแพลนซ์ ผู้เล่นส่วนมากจึง ‘ลงใจ’ (invest) กับเกมนี้เพื่อไล่ล่าชัยชนะ แชมป์ ถ้วยรางวัล และความสำเร็จ (นี่คือสาเหตุว่าทำไมเราจึงหัวเสียเมื่อทีมแพ้หรือตัวผู้เล่นบาดเจ็บ) จนปลื้มตัวจากชีวิตจริง ถึงขนาดมีข่าวอยู่เนือง ๆ ว่า *FM* คือเกมที่เป็นสาเหตุของการหย่าร้างมากที่สุดในโลก (Bown, 2015)

Bown (2015) อธิบายว่าเกมเหล่านี้ และอาจรวมถึงหนัง ซีรีส์ มีมหรือคลิปลั่นบนโซเชียลมีเดีย คือเอ็นจอยเมนต์ที่เบี่ยงเบนความสนใจของเรา (distracting enjoyment) หรือกระทั่งอาจเป็นยาฝิ่นมอมเมา ซึ่งผู้คนใช้ระงับอาการปวดจากความทุกข์ที่เกิดขึ้นจากสภาพการทำงานที่ไม่น่าอภิรมย์เท่าไร ทำให้โลกทุนนิยมยังดำเนินต่อไปได้โดยปราศจากการตั้งคำถาม อาจกล่าวได้ว่า จริง ๆ แล้วเราก็ไม่ได้อยากเล่นเกมหรอก เพียงแต่โชคไม่ดีที่ต้องทำงานที่หนักเหนื่อย แลมน่าเบื่อ เกมจึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่ช่วยเราหนีจากโลกจริง แม้เพียงชั่วครู่ชั่วยาม

อย่างไรก็ตาม ยังมีเอ็นจอยเมนต์อีกประเภทที่ Bown เรียกว่า เอ็นจอยเมนต์สร้างสรรค์หรือมีผลิภาพ ซึ่งบางครั้งอาจดูหัวก้าวหน้า ถึงราก (radical) หรือต่อต้านสถาบันที่ลงหลักปักฐาน Bown อธิบายว่า ทำไมการวิจารณ์ระบบทุนนิยมจึงเป็นเรื่องน่าเอ็นจอยผ่านแนวคิดเรื่องตำแหน่งแห่งที่ของซับเจกต์ (subject-position) ได้แก่ ซับเจกต์ที่บังคับใช้กฎหมาย (ผู้มีอำนาจ นายทุน) และซับเจกต์ที่อยู่ใต้กฎหมาย (แรงงาน เบี้ยล่าง) ซึ่งต่างก็อยู่ในสถานะที่

สามารถเอ็นจอยได้ทั้งคู่ ไม่เพียงเท่านั้น การวิจารณ์ได้พลิกกลับสถานะของซบเจคต์ให้ผู้วิจารณ์ ทุนเปลี่ยนตำแหน่งจากเหยื่อกลายเป็นผู้ไต่สวน และไล่บี้ทุนนิยมให้ตกเป็นจำเลย (Bown, 2015)

แต่ส่วนใหญ่แล้วเราพูดเช่นนั้นได้ไม่เต็มปากนัก บ่อยครั้งที่การโพสต์หรือการแชร์หนังสือ ทฤษฎีเชิงวิพากษ์ ‘กอดอง’ หรือกระทั่งบรรดานักคิดทั้งหลาย กลายเป็นเพียงสินค้าที่น่า หลงใหลบูชา (fetishized commodity) ไม่ต่างจากเสื้อยืด กระเป๋าผ้า หรือสินค้าอื่น ๆ ที่มี ใบหน้าหรือประโยคตัดตอนของนักคิดที่วิพากษ์ทุนอย่างรุนแรง เนื่องจากคนโพสต์ไม่เพียงไม่ พลาดถึงเนื้อหา อภิปรายความคิดในหนังสืออย่างลึกซึ้ง หรือเสนอบทวิพากษ์สังคมอย่างเป็นจริง เป็นจังเลย แต่ยังอวดแสดงสติปัญญา รสนิยม หรืออัตลักษณ์ความเป็นปัญญาชนหัวสูงของ ตน ลองนึกภาพโต๊ะทำงานที่เต็มไปด้วยหนังสือของ Slavoj Žižek, Byung-Chul Han, Michel Foucault หรือ Karl Marx วางคู่กับกาแฟเกรดพรีเมียม พร้อมแคปชันประมาณว่า “วันอาทิตย์เหมาะแก่การรื้อถอนเสรีนิยมใหม่” หรือ “เป้าหมายการอ่านในช่วงสุดสัปดาห์” แต่ ปรากฏจากการชวนอภิปรายหรือขบคิดเกี่ยวกับการต่อต้านทุนนิยมหรือระบบอื่นใดที่ก่อกำเนิดขึ้น โดยคน อย่างไม่เป็นธรรมสิ ราวกับว่าลำพังการซื้อขายนหนังสือหรือแชร์โพสต์ก็แทนที่การมีส่วนร่วม ทางการเมืองแบบจริง ๆ ได้แล้ว (Bown, 2015)

ถึงตรงนี้ Bown ยกแนวคิดเรื่องทุนทางวัฒนธรรมของ Pierre Bourdieu ซึ่งอธิบาย ว่า รสนิยมหรือความสามารถในการอ่านหนังสือไม่ใช่เรื่องธรรมชาติหรือสะท้อนตัวตนเบื้องต้น ของปัจเจก หากแต่ได้รับอิทธิพลจากระบบระเบียบทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และ การเมืองอย่างลึกซึ้ง เอ็นจอยเมนต์ที่เกิดจาก ‘ความภูมิใจ’ ในอัตลักษณ์ความเป็นขบถและ อัจฉริยภาพส่วนบุคคลที่อ่านหนังสือแนวนี้ได้ (ราวกับว่าเพียงแค่ครอบครองหนังสือก็ถือว่า ‘เทสต์ดี’ แล้ว) แต่ไม่ตั้งคำถามเรื่องโครงสร้างอย่างความไม่เท่าเทียมทางการศึกษา การเข้าไม่ถึง หนังสือ การไม่รู้ภาษาอังกฤษ หรือการต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการทำงานหาเลี้ยงชีพหรือ ครอบครัว ซึ่งขัดขวางคนส่วนใหญ่ไม่ให้รู้จักหรืออ่านงานประเภทเดียวกัน รวมถึงไม่ได้ลงแรง ทำอะไรเพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างที่เป็นปัญหานี้ จึงเป็นเอ็นจอยเมนต์ที่เสริมสร้างระบบทุน นิยมอย่างไม่รู้ตัว (ในระดับจิตไร้สำนึก) และไม่เพียงทำในสิ่งที่ตรงกันข้ามกับเนื้อหาทางทฤษฎี ในหนังสือ แต่ยังหนุนเสริมระบบหรือโครงสร้างที่พวกเขาอ้างว่าพยายามต่อต้าน (Bown, 2015)

เอ็นจอยเมนต์ที่ดูไร้พิษสง แต่แฝงแถมุมที่รับใช้ทุน กับเอ็นจอยเมนต์ที่ดูราวกับจะ ต่อต้าน แต่แท้จริงแล้วหนุนเสริมตรรกะของทุน เปรียบเสมือนเป็นเหมือนเหรียญฝั่งหัวและฝั่ง ก้อยที่ทำงานหนุนเสริมกัน เราจึงต้องพิจารณาเอ็นจอยเมนต์เสียใหม่อย่างระมัดระวัง และเสี่ยง การมองเอ็นจอยเมนต์ว่าเป็นเรื่องของปัจเจก ซึ่งจะตอกย้ำการเมืองอัตลักษณ์ที่กีดกันมากกว่า โอบรับซบเจคต์หลากหลายรูปแบบที่มีต้นทุนชีวิตต่างกัน

ซูเปอร์อีโก้กับคำสั่งให้เอ็นจอย

แต่ทำไมคุณนิยมต้องบอกให้ซบเจคต์เอ็นจอยตลอดเวลาด้วยเล่า?

ในมุมมองวิเคราะห์แบบ Lacan ซูเปอร์อีโก้ (superego) ไม่ใช่อำนาจที่สั่ง ห้าม หรือ บังคับ ขั้วเจคต์ (อีโก้) ไม่ให้ไล่ตามหรือตอบสนองความปรารถนาของตน ที่จริงแล้ว ซูเปอร์อีโก้เองนั้นแหละที่กระตุ้นให้เราเอ็นจอย และไม่มีสิ่งใดบังคับให้เราเอ็นจอยได้ เว้นเสียแต่ซูเปอร์อีโก้ด้วยซ้ำ ซูเปอร์อีโก้คอยออกคำสั่งให้เราต้องเอ็นจอยมากที่สุด บ่อยที่สุด และตลอดเวลาได้ก็ยิ่งดี (constant enjoyment) ราวกับว่าการเอ็นจอยคือหน้าที่ของเรา เรามักจึงกังวลว่า นี่ฉันเอ็นจอยมากพอหรือยัง และรู้สึกผิดเมื่อยังเอ็นจอยไม่มากพอ (สรวิศ ชัยนาม 2565)

Bown (2015) ขยายความว่า คุณนิยมเองก็ต้องการซบเจคต์แบบคุณ ซึ่งเป็นซบเจคต์ที่แตกแยก (split-subject) และขาดพร่อง (lack) หรืออย่างน้อยอุดมการณ์ของคุณก็ทำให้เราเชื่อเช่นนั้น แล้วคุณก็ให้คำมั่นสัญญาว่า สินค้าหรือบริการต่าง ๆ ในตลาดจะช่วยเติมเต็มความขาด และตอบสนองความต้องการของเราได้ เราจึงจ่ายเงินไปกับสิ่งต่าง ๆ ซึ่งมอบเอ็นจอยเมนต์ที่ไม่เพียงหลากหลายแต่ยังขัดแย้งกันเองได้ โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยเรื่องเล่าใดมาเชื่อมร้อยความย้อนแย้งนี้เข้าด้วยกัน ขณะกำลังเอ็นจอยกับสินค้าต่าง ๆ เราก็สนับสนุนให้ตลาดเติบโตไปด้วย และยิ่งเราสัมผัสกับเอ็นจอยเมนต์ในลักษณะนี้มากเพียงใด เรายิ่งกลายเป็นซบเจคต์ที่แตกแยกและโดดเดี่ยว แต่ก็ยังบริโภคเอ็นจอยเมนต์เพื่อใช้ชีวิต (lifestyle) และตอกย้ำอัตลักษณ์เฉพาะตัวอยู่ตลอด Bown ถึงกับเสนอว่า โซเชียลมีเดียอาจไม่ใช่พื้นที่ที่วัดความสำเร็จ แต่เป็นพื้นที่ที่วัดแสดงเอ็นจอยเมนต์ที่ซบเจคต์ที่แต่ละบัญชีแข่งกันว่า ใครเอ็นจอยสิ่งต่าง ๆ ได้มากกว่าและบ่อยกว่า อย่างน้อยก็ในระดับจิตไร้สำนึก

จิตวิเคราะห์ฝ่ายซ้ายเสนอว่า การคลั่งไคล้สินค้าและการบริโภคคือวิธีการปกปิดความกลวงเปล่าของอัตวิสัยแบบคุณ ซบเจคต์แบบคุณจำเป็นต้องมองหาเครื่องยืนยันอัตลักษณ์ของตนจากที่อื่น ไม่ว่านั่นจะเป็นข้าวของเครื่องใช้ที่จับต้องได้ บ้าน รถ ตุ๊กตา เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หนังสือ ซีรีส์ ดารา นักร้อง แนวดนตรี หรือไลฟ์สไตล์อื่นใดที่ตอกย้ำการเมืองอัตลักษณ์ ไม่เว้นแม้แต่พรรคการเมือง กล่าวได้ว่า ซูเปอร์อีโก้ในระบบคุณจัดระเบียบและปรับแต่งความปรารถนาของเรา ผันเป้าหมายของความปรารถนาไปสู่วัตถุหรือสินค้า เพื่อรับใช้เป้าประสงค์ของการทำกำไรในตลาด คุณนิยมไม่อาจทำงานได้เลย หากปราศจากการทำให้จิตใจของเราผูกติดกับมันในหลากหลายรูปแบบผ่านเอ็นจอยเมนต์นี้ ทว่าในทัศนะของ Lacan สินค้าสมบูรณ์แบบที่จะเติมเต็มความปรารถนาของเราได้อย่างที่ทุนโฆษณาไม่เคยมีอยู่จริง สินค้าต่าง ๆ ที่เราบริโภคไม่เคยเป็น 'สิ่งนั้น' เราปรารถนาแต่อย่างใด (Bown, 2015; สรวิศ ชัยนาม, 2567)

ภายใต้เส้นขอบฟ้าของคุณ กระทั่งความคับข้องใจต่อตัวระบบเองก็ยังถูกเปลี่ยนให้เป็นสินค้าได้ เช่น ภาพยนตร์หรือเกมแนวดิสโทเปียถึงวันสิ้นโลก (แต่จินตนาการถึงจุดจบของคุณนิยมไม่ได้) (Bown, 2017) หรือกระทั่งหนังสือหรือนักคิดฝ่ายซ้ายที่ต่อต้านคุณเองก็ตาม

(Bown, 2015) ชับเจดต์บริโภคมความไม่พอใจและเอ็นจอยเมนต์ที่เกิดจากความไม่พอใจนี้อยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะซื้อเต็มราคา ซื้อหนึ่งแถมหนึ่ง ลดครึ่งราคา หรือของมือสองก็ตาม แต่คุณก็ไม่ได้ว่าอะไร เพราะมันไม่เคยแยแสอยู่แล้วว่าชับเจดต์บริโภคมหรือเอ็นจอยกับอะไร トラบเท่าที่เรา ยังบริโภคมต่อไป แต่คุณก็ส่งเสริมแค่เอ็นจอยเมนต์ส่วนตัว (private enjoyment) ของผู้บริโภคมแต่ละคนเท่านั้น ใช่หรือไม่ว่าวิธีที่เราส่วนใหญ่เอ็นจอยกับหนังสือของฝ่ายซ้ายเองก็สะท้อนความเป็นชับเจดต์ที่ขาดพร่องทำนองนี้?

ประเด็นจึงไม่ได้อยู่ที่ว่า ซูเปอร์อีโก้สั่งให้เราเอ็นจอยอะไร แต่การเอ็นจอยโดยตัวมันเอง นั้นแหละที่สำคัญ เอ็นจอยเมนต์ไม่ได้ติดสอยห้อยตามการเมืองแบบใดแบบหนึ่งเป็นพิเศษ แม้จะสมาทานแนวคิดฝ่ายซ้าย เราก็อาจมีเอ็นจอยเมนต์แบบฝ่ายขวาอย่างที่คุณต้องการได้ในระดับจิตไร้สำนึก เราจึงควรพิจารณารูปแบบ (form) ของเอ็นจอยเมนต์มากกว่าเนื้อหา (content) เพื่อให้รู้เท่าทันเอ็นจอยเมนต์ของตนเอง

นอกจากนี้ เอ็นจอยเมนต์ยังมีลักษณะของการแบ่งแยกก็ดกัน (enjoyment-divide) เราไม่เพียงเอ็นจอยอะไรก็เป็นอย่างนั้น (We are what we enjoy.) แต่ยังขีดเส้นแบ่งกับคนอื่นที่เอ็นจอยไม่เหมือนเราด้วย แล้วนิยามตัวเองเกาะกลุ่มกับคนที่เอ็นจอยเหมือนกันอย่างเหนียวแน่นขึ้น เราไม่ชอบหรือทราใจวิธีพิลึกพิลั่นที่ ‘คนอื่น’ จัดการกับเอ็นจอยเมนต์ของเขา ตัวอย่างเช่นการเปิดเพลงผ่านลำโพงรถกระบะเสียงดัง การมีกลิ่นตัวราวกับเครื่องเทศ การเดินแรงเต็นกาหน้าอ้าน การ (ไม่) ยืนในโรงหนัง หรือการกินอะไรแปลก ๆ ที่เราไม่กินหรือกระทั่งขยะแขยง ฝ่ายซ้ายบางคนถึงกับตราหน้าคนอื่นว่า นายไม่อ่านหนังสือ (ฝ่ายซ้าย) นายจะรู้อะไร แถมยังมัวแต่เอ็นจอยกับเพลงป๊อป หนังสือตลาด ซีรีส์ดาด ๆ เต็นหรือทำทำทางตามมีมีไร้สาระลงโซเซียล แต่ก็ไม่ได้ตั้งคำถามเลยว่า เพราะเหตุใดผู้คนจึง ‘ลงใจ’ ไปกับเอ็นจอยเมนต์เหล่านี้ หรือโครงสร้างทางเศรษฐกิจแบบใดที่บีบคั้นให้คนส่วนใหญ่ใช้เวลาว่างหลังเลิกงานไปกับเอ็นจอยเมนต์ที่ดู ‘เบาสมอง’ หากพูดแรงกว่านั้น ฝ่ายซ้ายข้างต้นก็ไม่ได้ตั้งคำถามต่อเอ็นจอยเมนต์ของตนเอง ซึ่งมาจากการวิพากษ์วิจารณ์ชาวบ้าน

จิตวิเคราะห์ฝ่ายซ้ายแบบ Bown เตือนให้เราพึงระลึกว่า การเมืองอัตลักษณ์แบบนี้วางอยู่บนการก็ดกัน ไม่ใช่เพื่อทุกคนและไม่ได้โอรับใครก็ได้ แต่ต้องเป็นพวกเราที่เอ็นจอยเหมือน ๆ กันเท่านั้น ซึ่งไม่ยากเลยที่จะหนุนเสริมแนวทางของคุณหรือพวกอนุรักษนิยมแอบแฝง

แล้วเราจะเอ็นจอยต่อไปได้ไหม?

บทความนี้ไม่ได้เสนอว่า เอ็นจอยเมนต์แบบไหนดีกว่าหรือเป็นประโยชน์กว่าแบบอื่น หากแต่ชวนพิจารณาวิธีการทำงานของเอ็นจอยเมนต์ ที่แม้ดูราวกับว่าแตกต่างกันในเชิงเนื้อหา แต่กลับทำงานสอดประสานกันในการหนุนเสริมอุดมการณ์บางแบบ โดยเฉพาะระบบทุนนิยม และสำรวจห้วงขณะที่เรากำลังเอ็นจอย (moment of enjoyment) ว่าเอ็นจอยเมนต์ของเราเป็นแบบใด และหนุนเสริมฟากฝ่ายใดในทางการเมือง

ในฐานะที่เราต่างก็เป็นซบเจคต์ที่ถูกชักใย บงการ และจัดระเบียบจากพลังทางอุดมการณ์เหล่านี้ ทั้งยังเอ็นจอยกับอะไรบางอย่าง ซึ่งได้รับอิทธิพลจากโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองอยู่เสมอ การสำรวจ การพิจารณา รวมถึงการเคลื่อนขยับมุมมอง (parallax view) เกี่ยวกับเอ็นจอยเมนต์เสียใหม่ ก็น่าจะสะท้อนให้เห็นหนทางอันหลากหลายที่เรารับอุดมการณ์ทุนนิยมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของอัตวิสัย และช่วยให้เราปลีกตัวและปลีกใจออกห่างจากมันได้ง่ายขึ้น (สรวิศ ชัยนาม, 2565)

เอ็นจอยเมนต์จึงไม่เพียงมีบทบาทสร้างตัวตนและความสัมพันธ์ของเรา แต่ยังเผยถึงแง่มุมใหม่ ๆ ที่อุดมการณ์ ซึ่งจัดระเบียบความปรารถนาของเรา ทำงานด้วย โดยเฉพาะในระดับจิตไร้สำนึก ณ รอยต่อระหว่างสิ่งที่เราตระหนักรู้และไม่ตระหนักรู้ สิ่งที่เราคิดกับสิ่งที่เราทำ หรือสิ่งที่เราปรารถนาและสิ่งที่เราคิดว่าเราปรารถนา เอ็นจอยเมนต์ได้สะท้อนให้เห็นว่า เราเองก็คือซบเจคต์ที่ไม่สมบูรณ์แบบ เราไม่ใช่ซบเจคต์พิเศษซึ่งมีเอ็นจอยเมนต์ที่มีเอกลักษณ์ ไม่เหมือนใคร แต่ล้วนเป็นซบเจคต์ที่ได้รับแรงกระทบและก่อร่างจากระเบียบทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจชุดใดชุดหนึ่ง การตั้งต้นเช่นนี้อาจช่วยให้เราพิจารณาการจัดวางเอ็นจอยเมนต์แบบทางเลือก ซึ่งไม่ใช่เอ็นจอยเมนต์ที่ตอกย้ำความเป็นปัจเจกที่เหนือกว่าหรือมีทุนทางวัฒนธรรมสูงกว่า แต่คือการเคียงบ่าเคียงไหล่กับคนที่ขาดพร่องและไม่เข้าพวก (non-belonging) ในระบบทุนเหมือนกัน ยิ่งกว่านั้น ลักษณะของเอ็นจอยเมนต์ที่ล้นเกิน ฝ่าฝืน และท้าทายระเบียบสังคม (transgressive) ยังมีพลังเปลี่ยนแปลงความเป็นซบเจคต์ของเรา และจัดระเบียบความปรารถนาในวิถีทางใหม่ ๆ ที่เรายังคาดไม่ถึงก็ได้ เมื่อคิดได้ดังนี้ผู้เขียนจึงจบบทความแล้วกลับไปเปิดหน้าจอบทเกมได้อย่างเอ็นจอย

ผู้เขียน

ปิยนันท์ จินา นักวิจัย

ฝ่ายวิจัยและส่งเสริมวิชาการ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

เอกสารอ้างอิง

Bown, A. (2015). *Enjoying It: Candy Crush and Capitalism*. Winchester, UK: Zero Books.

Bown, A. (2017). *The PlayStation Dreamworld*. Cambridge, UK: Polity.

The Matter. (2567). “เพราะเราต่างขาดพร่อง” จิตวิเคราะห์ เอนจอยเมนต์ และการเมืองโลก กับสรวิศ ชัยนาม. สืบค้นจาก https://thematter.co/social/enjoyment-soravis-jayanama/228518?fbclid=IwY2xjawHR_P1leHRuA2FlbQIxMAABHZzmeO7aa3okjTFdBFHN6gMMf1qT7FA4CJq9tYxQtD4YtIOMIMeLOPHsRA_aem_1ZXK2OXWUYO-wJYpExZrAw เข้าถึงเมื่อ 20 ธันวาคม 2567.

สรวิศ ชัยนาม. (2565). *อยากรู้แต่ไม่อยากจะถาม: ทุกสิ่งอย่างเรื่องการเมืองโลกกับ Lacan* (ปฐมพงศ์ กวางทอง, แปล). กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์.

สรวิศ ชัยนาม. (2566). *เพราะเราต่างขาดพร่อง การเมืองเรื่องเอนจอยเมนต์* (เกศกนก วงษารักดี, แปล).



กรุงเทพฯ: B&B Press.